

BIRGITTA ALMGREN

Tyskland i Sverige och Sverige i Tyskland

Intresset för svensk-tyska relationer har ökat på senare år, något som inte bara märks i massmedier och övergripande utställningar utan även vid vetenskapliga konferenser. För många yngre generationers svenskar som vuxit upp i en angloamerikanskt dominerad kultur är den långa påverkan som tysk kultur och vetenskap haft i Sverige tämligen okänd. Från konferenser vid universiteten i Umeå och i Greifswald kring temat *Tyskland i Sverige och Sverige i Tyskland* genom århundradena föreligger nu två volymer. I rapporten från Umeå, som utgivits av kulturgeografen Dieter K. Müller, beskriver tyska och svenska etnologer, medicinare, språk- och litteraturvetare, kulturgeografer och historiker sina forskningsresultat på tyska respektive svenska och ger sedan en sammanfattning på det andra språket – en utmärkt lösning för att nå en större läsekrets. Bidragen från den andra konferensen, utgivna av litteraturvetaren Gunnar Müller-Waldeck, professor vid Ernst-Moritz-Arndt-Universitet i Greifswald, är alla skrivna på tyska och saknar sammanfattningar på svenska. Uppenbarligen vänder man sig endast till tyskspråkiga läsare, vilket är synd eftersom här finns viktig kunskap, som förtjänar en större spridning.

Vad betyder egentligen nationell identitet för enskilda människor? Gunnar Müller-Waldeck ställer den för forskningen provocerande frågan om följderna av en ständigt påtvingad mobilitet för människor som kläms mellan växlande politiska konstellationer, och som tvingas kämpa för mål som de inte själva kan genomskåda. Kan man överhuvudtaget tala om nationell identitet hos den enkle soldaten Johann Christian Woyzeck? Denne Woyzeck hade först kämpat mot Napoleons trupper, blivit tillfångatagen vid slaget vid Jena och Auerstädt och sedan tvingats slåss mot svenskarna innan han på nytt hamnade i krigsfångenskap och slutligen blev soldat under den svenske generalen Georg Carl von Döbeln i striderna mot ryssarna och hamnade i Umeå – en saxare i svensk tjänst. Han som sedan i förtvivlan mördade sin fästmo och offentligt halshöggs i Leipzig 1824 skulle endas varit ett dammkorn i statistiken om han inte hade förevigats i ett drama och en opera med samma namn. Genom att skickligt låta historien speglas genom enskilda öden levandegör Müller-Waldeck de svensk-tyska förbindelserna. Inblickar i svenskt-tyskt vardagsliv ger även brev och dagböcker som de nästan helt bortglömda författarna Thomas Thorild och Ernst Moritz Arndt skrivit. Under sina omväxlande liv blev upplysningskämpen Thorild, som i turbulensen efter mordet på Gustav III landsförvisades och slutligen hamnade som professor i Greifswald och den kontroversielle Arndt, som fått ge namn åt universitetet i Greifswald, förmedlare mellan tysk och svensk kultur. Arndt var född på Rügen, då ön ännu tillhörde Sverige och som svensk undersåte flydde han sedan för franska trupper till Sverige och gjorde vidsträckta resor, bl.a. till Lappland. Arndts rēseskild

ring, som också utkom på svenska 1807, är en verklig guldgruva när det gäller svensk kulturhistoria sedd genom ett tysk-pommerskt temperament. I Woyzecks, Thorilds och Arndts levnadsöden speglas historien, de stora politiska spelen i rampluset och de små brickorna i skuggan.

Ett mörkt avsnitt i svensk historia behandlas av Umeåhistorikern Jörg Lindner, som i stor utsträckning använder tidigare outnyttjat arkivmaterial om de svenska interneringslägren Långmora och Smedsbo. Tidigare forskning har i första hand betraktat dessa som nödvändiga säkerhetspolitiska åtgärder och som skydd mot kommunismen. En utförlig framställning har Lindner också skrivit om detta i samlingsvolymen *Ein sehr trübes Kapitel? Hitlerflüchtlinge im nordeuropäischen Exil 1933 bis 1950*, utgiven 1998 av bl.a. Einhart Lorenz, Klaus Misgeld och Helmut Müssener. Utifrån Michel Foucaults teorier om normalisering och övervakning av det icke-konforma betonar Lindner den upprörande degraderingen och diskrimineringen av flyktingarna. Något långsökt förefaller det dock att här återropa Foucault, som i svensk debatt ständigt dras fram i alla möjliga och omöjliga sammanhang. Att undersöka svenska flyktingförläggningar i Dalarna på 1940-talet är tillräckligt intressant och viktigt för att behöva legitimeras och analyseras med hjälp av filosofiska beskrivningsmodeller.

Åren mellan 1890 och 1950 var en viktig och dramatisk tid för de tysk-svenska relationerna. För att finna något slags motsvarighet till denna epok måste man gå tillbaka till Hansan under medeltiden. Ekonomihistorikern Sven Nordlund visar hur Tyskland behövde råvaru- och investeringsmarknader och hur speciellt Sverige tilldrog sig intresse, eftersom Sverige i stor utsträckning saknade kapital och kunskap inom industri och ekonomi, men även militärt, vetenskapligt och kulturellt befann sig i skuggan av Tyskland, som framstod som eftersträvansvärt ideal. Det svensk-tyska utbytet växte, inte bara tekniker utan även kemister, agronomer, medicinare och militärer styrde sina studieresor till Tyskland, som försökte få kontroll i svenska företag. Tyska firmor kom i vissa fall att fungera som trojanska hästar genom strategin att skapa beroende via dotterbolag och karteller i Sverige utan att synas.

En jämförande studie av medicinska behandlingssätt i Sverige och Tyskland redovisas av Martin Eisemann och Jörg Richter, läkare i Umeå respektive Rostock: Vilka kriterier styr läkarnas beslut när det gäller att bestämna lämplig behandlingnivå för svårt sjuka patienter? Hur sker prioritering vid knappare resurser? Intressant nog har de i sina undersökningar knappast hittat några skillnader mellan länderna när det gäller rättsliga överväganden, sjukvårdskostnader och religiösa trosuppfattningar, eftersom läkare i båda länderna främst prioriterar etiska överväganden och patientens tidigare önskemål. Tyvärr har de som undersökningsmetod endast använt enkäter bland läkare. Här föreligger ju ändå en klar risk att statistiken förbättrar etiken om enkäterna inte kompletteras med andra kontrollerdata. Det är lätt att i en enkät svara hur man skulle handla i vissa situationer – men hur handlar man verkligen i pressade situationer? När de ekonomiska resurserna krymper?

Edgar Platen, tysk litteraturvetare i Umeå, analyserar skarpsinnigt den svensk-tyska interkulturella dialogen och visar hur den präglas av förväntningar och fördomar på båda håll. Titeln på hans artikel är samtidigt en sammanfattning av innehållet: "Der 'Blick aus der Kindheit der Welt' und Die 'Lügendesellschaft'. Aspekte schwedischer Literatur in Deutschland: Vorurteile, Erwartungen und literarischer Diskurs". Myten om den exotiska Norden och dess enkla av civilisationen ännu oförstörda folk är populär bland många tyskar. När sedan litteraturen inte bekräftar dessa läsarförväntningar blir resultatet ofta missförstånd och besvikelse. Modern svensk litteratur som kritiskt speglar ett modernt högteknologiskt samhälle bryter abrupt den traditionella romantiska föreställningen och orsakar förvirring. Platen ställer här den intressanta frågan hur det kan komma sig att Lars Gustafsson, den svenske författaren numera bosatt i Austin/Texas, är så populär i Tyskland medan han nästan är helt marginaliserad i Sverige. Som möjliga orsaker anges Gustafssons postmoderna skrivstil och hans fundamentala kritik av det svenska samhället. En möjlighet som däremot inte föresvävar Platen är att Gustafsson kan ha slagit igenom i Tyskland tack vare att översättningarna till tyska är mycket bättre än originaltexterna. Tänk om det helt enkelt är så att det är Hans Magnus Enzensberger och Verena Reichel - inte Lars Gustafsson - som går hem hos tyska läsare!

Den vanliga uppfattningen att Sydsverige helt håller på att kolonieras av tyskar bemöts av kulturgeografen Dieter K. Müller i artikeln "Sveriges nya tyskar. Myter och konflikter på den svenska landsbygden". Den nya invandringen skiljer sig på många sätt från tidigare migration: Visst har antalet tyskar som köper fritidshus i Sverige ökat avsevärt, men detta hänger samman med den europeiska integrationen och kan även observeras i andra länder då t. ex. svenska och brittiska medborgare köper hus på franska landsbygden. Nyckeln till förståelsen av de konflikter som lätt uppstår ligger i den nya roll som landsbygden spelar som rekreation i det moderna samhället. Sveriges nya tyskar kommer inte hit som forna tiders kolonisatörer utan för att fly det hektiska tempot i hemlandet. Fritidshuset blir det andra hemmet, eftersom Sverige erbjuder en natur som är svår att finna i Tyskland.

Svenskars Tysklandsbilder avslöjas i en underhållande artikel av professor i etnologi, Kurt Genrup. Att tala om en enda Tysklandsbild anser han vara helt felaktigt. Men analyser av tidningsartiklar och intervjuer som innehåller svenska stereotyper visar med ytterst få undantag att "turistbilden" av tyskarna är långt mer negativ än bilden av tyskarna i Tyskland. Temat som ständigt återkommer i svenska massmedier är "det tyska hotet", "tyskarnas kärlek till den svenska naturen och hur de utnyttjar den", "tyskarna som penningstarka kunder". Dagens tyska turister i Sverige består av välutbildad medelklass, företrädesvis från norra Tyskland och upplevs ofta som vetgiriga, högljudda, burdusa och krävande.

"Att vara svensk är att befinna sig i skuld även i ordets direkt ekonomiska bemärkelse." Enligt psykiatern Wolfgang Rutz, som å Luthers vägnar upprör när han ser vad svenskarna gjort med den levnadsglade livsnjutaren

Luther, är skuld och skam något permanent och immanent hos svenskar, även om mentalitetsskillnaderna givetvis inte är genetiska utan resultat av olika fostran och samhällsprägel. Rutz, som själv invandrade från Tyskland 1970, beskriver utifrån många års erfarenheter som läkare i Visby kollektivism och solidaritet som utmärkande för svenskarna. Det finns här en oerhörd rädsla för att hamna utanför gruppen, medan tyskarna däremot enligt Rutz är mer rädda för att förlora ansiktet och sin värdighet.

Utgivaren Dieter K. Müller har skrivit en introduktion som ger en snabb översikt till denna konferensvolymns innehåll - en fin service till läsarna. Layouten är också luftig och lättläst genom att texten kompletteras med bilder, tabeller och kartor. Tyvärr har nog inte någon svensk kollega korrekturläst texten - tyskan slår igenom i den svenska texten och blir så ett ofrivilligt exempel på Tyskland i Sverige. Men kommunikationen fungerar trots brott mot den svenska grammatiken, och artiklarna i denna konferensvolym från Umeå belyser många betydelsefulla faktorer i svensk-tyska relationer.

Tre kronor och en grip

Efter konferensen i Umeå hölls ytterligare en konferens i Greifswald med samma tema, där flera forskare från Umeå-konferensen också deltog. Konferensbidragen därifrån publicerades under rubriken *Drei Kronen und ein Greif: Deutschland in Schweden - Schweden in Deutschland*. Greifswald var ju svensk stad i nära 200 år och det är förklaringen till att många av bidragen fokuserar Greifswald och dess universitet som skärningspunkt mellan tyskt och svenskt, som det står på pärmen: *det äldsta svenska, det äldsta preussiska och det enda pommerska universitetet*. Enligt Joachim Buhrow länder det Sverige till heder att trots svåra ekonomiska förhållanden under de år som Greifswald var svenskt - från 1630 till 1815 - övervägde svenskarna aldrig att stänga det pommerska universitetet. Inte heller försökte man försvenska det, utan tvärt om gynnades det tyska språket och kulturen. Bara 20 professurer besattes under denna tid med svenskar - och det gällde då huvudsakligen ämnena matematik, fysik och astronomi.

Den svenska tiden speglas också i bröllopstexter, begravningstal, predikningar och kungahyllningar, texter ur pommerskt liv under 300 år som Monika Schneikart analyserar. Ytterligare illustrationer av svenskt-pommerskt liv ger Jan Peters, som konkret med exempel från en tjänstemannafamilj visar hur den svenska regimen påverkade enskilda öden. En annan uppsats av Horst Langer behandlar bilden av Sverige hos pommerska författare, bl.a. Ernst Moritz Arndts positiva skildringar av Sverige, "Europas mest ljusa och glänsande land". Genomgående tycks det vara så att de sidor som man menar sig sakna i det egna landet desto mer framhävs i det andra landet. Hur legendbildningen och glorifieringen av den svenska tiden omedelbart började efter att Sverige förlorat Vorpommern till Preussen visar Roland Ulrich med hjälp av citat ur pommerska tidningar från 1815.

Hur kunde det då komma sig att svenskarna under den nye tronföljaren Bernadottes ledning utan protester och större saknad lämnade ifrån sig

Pommern som de så länge och framgångsrikt försvarat? Det frågar Staffan Helmfried i sin uppsats "Schwedisch-Pommern – Brücke oder Brückenkopf?" En tänkbar anledning kunde enligt Helmfried vara att den störtade Gustaf IV Adolf var mycket populär i Pommern och att det vid statskuppen i mars 1809 nästan bara var pommerska trupper som var beredda att försvara den gamle kungen. Ledande kretsar i Sverige var heller aldrig nämnvärt intresserade av den pommerska besittningen. Tjänstemän och akademiker lär i många fall ha betraktat en förflyttning dit som en deportation. Många svenska studenter som inte klarade sig i Uppsala begav sig istället iväg till universitetet i Greifswald där de tycks ha lyckats bättre! Hur svenska studenter ända sedan tidig medeltid sökt sig till olika europeiska universitet redovisar Pär Eliasson i sin uppsats om svenska studenters val av universitet med Paris, Rostock, Wittenberg och Greifswald som populäraste studiemål.

Agneta Horns spännande liv under trettioåriga kriget, då hon tvingades flytta från det ena tyska fältlägret till det andra presenteras av Hans Fix. Han analyserar Agneta Horns självbiografi från 1600-talet och ställer sina egna forskningsresultat i relation till den omfattande svenska forskning som redan finns. Gentemot tidigare forskning hävdar han att Agneta Horn varken var den lidande av olyckor förföljda offret eller den självmedvetna, egocentriska renässansmänniskan som hon ofta framställts. Eftersom han ser hennes självbiografi i samband med en dåtida arvstvist möjliggör det en mer mångsidig uppfattning av denna skrivande 1600-talskvinna, vars texter ständigt fascinerar nya läsare.

Under 1970-talet blev Carl Michael Bellman kultfigur bland studenterna i Rostock. Om hur Manfred Krugs skiva med Bellmans epistlar ständigt spelades berättar Michael Gratz i en infallsrik uppsats. Genom alla översättningar och efterdiktningar av Bellman har det tyska språket berikats, inte minst genom Johannes Bobrowskis översättningar. Gratz presenterar en multilingual tolkning av Bellman med fyra språk involverade: Först kommer Bellmans egen originaltext, sedan språket i översättningen, därefter musikens språk och sedan poesins språk. Genom textillustrationer visar Gratz hur Bellmans svenska text och musik ständigt har fått ny skepnad på tyska, kreativt och produktivt från tidigt 1800-tal och framåt.

Att Hans Fallada länge var mycket populär i Sverige visar Gunnar Müller-Waldeck genom sin arkivforskning. Flera brev från Heinz Caspari, tysklärare vid Kungsholmens Elementarskola för flickor i Stockholm, finns bevarade i Fallada-arkivet i Feldberg. I sina brev till Fallada berättar Caspari om begejstrade åhörare och andlös spänning när han läser ur Falladas böcker. Av dessa brev framgår dock att den svenska entusiasten något avtog efter 1936 när svenska läsare i hans nyutkomna bok *Der Eiserne Gustav* upptäckte nazivänliga rader. Inte mindre än 22 av Falladas böcker finns översatta till svenska.

Två av uppsatserna har kulturvetenskaplig utgångspunkt: Dieter K. Müller analyserar ur ett tidsgeografiskt perspektiv olika faktorer vid tyskarnas förvärvande av fritidshus i Småland och på Öland och Kurt Genrup analyserar Tysklandsbilden i Sverige med hjälp av massmedier och intervjuer.

Den svenska uppfattningen om Tyskland tycks fortfarande präglas av intryck från nazidiktaturen, något som ständigt förstärks genom filmer och serier. Den tyska bilden av svenskarnas härjningar under trettioåriga kriget har däremot bleknat bort och ersatts av en positiv bild av ett folk som värderar ärlighet och enkelhet.

Både Müller och Genrup behandlade samma tema vid den tidigare Umeåkonferensen, men tar här upp delvis andra aspekter och nya vinklingar. Detta gör däremot inte Edgar Platen som deltog i båda konferenserna. I den här tyska konferensvolymen har han skrivit en artikel med titeln "'Menschen im Frühling' und irgendwo in Stockholm. Das Bild von Schweden in deutschsprachigen Anthologien schwedischer Literatur". Texten känns egendomligt välbekant och vid närmare betraktande visar det sig också att den är i det närmaste identisk med föredraget från Umeåkonferensen ett halvt år tidigare - utan att det på något sätt framgår t.ex. genom en förklarande fotnot att den också trycks i konferensbandet från Umeå. Skillnaden mellan artiklarna består i stort bara i att rubriken ändrats och mellanrubriker tagits bort! Inget nytt har tillkommit förutom ett citat i början av artikeln och en boktitel som tillagts och några som försvunnit i litteraturförteckningen - i övrigt har i denna senare artikel bara avsnittet om Lars Gustafsson och ett citat av Baudrillard strukits. I övrigt är alla tolv sidor ordagrant desamma som i konferensvolymen från Umeå, som diskuterades ovan.

Om det istället för texter här handlat om t. ex. sylt, skulle konsumentombudsmannen omedelbart ha ingripit. Samma gamla sylt får inte hållas i nya burkar med nya etiketter! Nu finns det ingen germanist-ombudsman som ingriper vid vilseledande marknadsföring. Detta är ett problem för alla forskare som under en längre tid arbetar inom samma ämnesområde och talar om sin forskning på olika konferenser. Om samma föredrag hålls vid olika konferenser och föredragen sedan trycks på flera ställen borde det väl vara intellektuellt hederligast att detta anges av författaren, särskilt som artiklarna trycks under fullständigt olika rubriker. Intresserade läsare som i publikationslistor hittar dessa rubriker måste ju tro att de är helt olika uppsatser, eftersom det inte på något sätt framgår att så inte är fallet. Om sedan dessa artiklar beställs och det upptäcks att inget nytt tillkommit - tvärt om har ett avsnitt strukits - blir resultatet bara förgävs. Uppmärksamma läsare frågar sig naturligtvis också: Varför har just avsnittet om Lars Gustafsson strukits i den senare uppsatsen? Men bortsett från detta - Edgar Platens är artikel fortfarande mycket läsvärd, eftersom den just visar svensk-tyska förväntningar och fördomar med utgångspunkt från den modernaste svenska litteraturen.

Hur tyska och svenska böcker tas emot på respektive marknad redovisas även i andra artiklar: Petra Nilsson (här felaktigt skriven som Nilssen) behandlar receptionen av Peter Schneider i Sverige och Mareike Jendis undersöker Sverige-bilden i tyska översättningar av Astrid Lindgrens barnböcker.

Bidragen i Greifswaldpublikationen behandlar både samtid och historia, allt från litterära receptionsundersökningar och universitetshistoria till turism- och mentalitetsforskning. Artiklarna varierar när det gäller kvalitet,

eftersom vissa texter bygger på egen forskning medan andra bidrag däremot endast är sammanfattningar av andras forskningsresultat. Något som är mycket värdefullt för läsare som vill gå vidare är att alla artiklarna är försedda med fotnoter, källhänvisningar och litteraturförteckning. Däremot har tyvärr inte alltid korrekturläsningen fungerat perfekt och layouten känns mycket kompakt med långa rader och citat som inte tydligt avgränsas från den övriga texten. En klar brist är också att sammandrag inte bifogats på svenska och att artikelförfattarna inte presenteras som i Umeås konferensband. Det kan vara av intresse att veta varifrån artikelförfattarna kommer och vilka forskningsområden som de arbetar med. Men detta är bara anmärkningar i marginalen. Som helhet innehåller boken intresseväckande och gedigna artiklar, som belyser många okända sidor i svensk-tyska förbindelser.

Sammanfattningsvis kan konstateras att de båda konferensvolymerna från Umeå och Greifswald genom sin mångvetenskaplighet visar spänning och dynamiken i svensk-tyska relationer genom tiderna. Genom att forskarna arbetar från olika utgångspunkter med olika metoder och olika material framstår mångfalden i de interkulturella processerna tydligt. Men eftersom de håller sig inom sina egna vetenskapliga discipliner med sina specifika teorier och metoder torde rubriken *mångvetenskaplig* här ha varit mer adekvat än *tvärvetenskaplig*, som symposiet i Umeå betecknas, (visserligen i underrubriken felstavat som *tvärtvetenskaplig*. Eller är det ingen felskrivning? Det kanske ska vara vetenskap *tvärt*, *tvärtom*?).

Vad som saknas i de båda konferenspublikationerna är en teori- och metoddiskussion. Kan ett sådant mångvetenskapligt samarbete kring svensk-tyska relationer leda till att forskare från skilda discipliner teoretiskt, metodiskt samarbetar vid undersökning av detta gemensamma problemkomplex? Fortfarande finns här mycket för framtida forskning att undersöka. Det intressanta är samarbetet mellan forskare från både Sverige och Tyskland och de tvärvetenskapliga perspektiv, som kan öppna nya vägar inom detta breda forskningsfält.

Diskuterade böcker

Müller, Dieter K.w (red.) (1998): *Tyskland i Sverige & Sverige i Tyskland*. Rapport från ett tvärvetenskapligt symposium vid Etnologiska institutionen, Umeå universitet, den 10 november 1995. Etnologiska institutionen, Etnologiska skrifter, nr 11, Umeå universitet.

Müller-Waldeck, Gunnar (Hrsg.) (1998): *Drei Kronen und ein Greifswald. Deutschland in Schweden - Schweden in Deutschland*. Bremen: Edition Temmen. Konferens i maj 1996 vid Ernst-Moritz-Arndt-Universität Greifswald.

Abstract

In Massenmedien und bei wissenschaftlichen Konferenzen ist jetzt ein neues Interesse an deutsch-schwedischen interkulturellen Prozessen ersichtlich. Für schwedische Jugendliche, die in einer stark angloamerikanisch de-

minierten Kultur aufgewachsen sind, ist der tiefe, langjährige deutsche Einfluss auf schwedische Sprache, Kultur und Wissenschaft weitgehend unbekannt. Daher sind die kürzlich von Dieter K. Müller und Gunnar Müller-Waldeck publizierten Konferenzbände zweier Tagungen in Umeå bzw. Greifswald sehr zu begrüßen, in welchen deutsche und schwedische HistorikerInnen, LiteraturwissenschaftlerInnen, MedizinerInnen, Ethnologen und Kulturgeographen verschiedene Aspekte des Themas *Deutschland in Schweden und Schweden in Deutschland* analysieren. (Siehe die exakten Titel unten). In dem Band aus Umeå sind die schwedischen Artikel mit Abstracts auf Deutsch und die deutschen Artikel mit Abstracts auf Schwedisch versehen, während der Band aus Greifswald durchgehend deutsch geschrieben ist. Ein vielfältiges und überraschend buntes Bild gegenseitiger Beeinflussung, Befruchtung und Abgrenzung in Vergangenheit und Gegenwart wird in den beiden Büchern gezeichnet.

In dem Konferenzband aus Umeå ist Schweden als "Deutschnyland" und Teil einer modernen "Touristenhanse" Ausgangspunkt für Analysen von Kurt Genrup und Dieter K. Müller. Welche Folgen die Tatsache bekommt, dass die Zahl der deutschen Ferienhausbesitzer in Schweden stark angestiegen ist, fragt Dieter K. Müller in einem Artikel, der die Schwedenbilder in Deutschland und die Deutschlandbilder in Schweden vergleicht. Der Psychiater am Krankenhaus in Visby, Wolfgang Rutz, analysiert aus persönlichen Erfahrungen mentale Unterschiede zwischen Deutschen und Schweden. Nach seiner Meinung seien Gruppenzwang und Konsensmanie in Schweden weit verbreitet, ebenso Schuldgefühle und Angst außerhalb der Gruppe zu landen, während dagegen Deutsche an Pluralismus, Polarisierung und Diversität gewohnt seien.

Auch die Literaturrezeption in Deutschland wird untersucht. Edgar Platen beobachtet, wie moderne "Nordlandfahrer" heute die vermeintlich heile und echte Welt im exotischen Norden suchen und zu ihrer Enttäuschung feststellen müssen, dass weder erfahrene Realität noch schwedische moderne Literatur etwas mit diesem Traum vom Norden gemeinsam haben. Schweden war besonders zwischen den Jahren 1890 und 1945 ein wichtiger Markt für deutsche Unternehmen. Sven Nordlund präsentiert neuere Forschungen, die an den Tag gebracht haben, in welchem großem Umfang deutsche Firmen in Schweden nach der nationalsozialistischen Machtübernahme als trojanische Pferde fungierten.

Ein zweites trübes Kapitel der schwedischen Geschichte, die Diskriminierung und die Disziplinierung deutschsprachiger Flüchtlinge in schwedischen Internierungslagern während des Zweiten Weltkrieges, ist Gegenstand der Forschungen von Jörg Lindner. Die Isolierung von der Umwelt sei disziplinäre Umerziehungsmethode abweichender Personen, während weder der Antikommunismus noch die schwedische Sicherheitspolitik ausschlaggebend für die Internierungsbeschlüsse seien.

Was bedeutet eine nationale Identität eigentlich für die einzelnen Menschen? Welche Folgen hat eine auferzwungene Mobilität für Menschen, die ohne eigenes Zutun zwischen wechselnde politische Konstellationen ge-

worfen werden? Für die Forschung sind dies provozierende Fragen, die Gunnar Müller-Waldeck stellt. An drei individuellen Schicksalen beleuchtet er die gemeinsame deutsch-schwedische Geschichte: der kleine Soldat Woyzeck, der ein "Staubkorn in der Geschichte" geblieben wäre, hätte nicht der Dramatiker Georg Büchner sein tragisches Schicksal verewigt kämpfte als Sachse gegen Napoleons Truppen, geriet in Gefangenschaft und wurde schwedischer Soldat im Krieg gegen Russland. Oravais, Umeå und Stralsund waren Stationen auf seinem Lebensweg, der mit seiner Enttötung in Leipzig endete. Wahre Geschichtslektionen sind ebenso die erzählten Lebensläufe von Thomas Thorild und Ernst Moritz Arndt, die während ihres wechselvollen Lebens Vermittler zwischen schwedischer und deutscher Kultur waren.

Einen besonderen Schwerpunkt an der Tagung in Greifswald bildete die Beschäftigung mit dem schwedischen Einfluss in Pommern und besonders an der "Universität Greifswald, der ältesten schwedischen (!) und ältesten preußischen (!) und einzigen pommerschen Universität", wie es im Klappentext des Konferenzbandes aus Greifswald heißt. Auf die Frage, wieso Schweden mit größter Gelassenheit ein mit so viel Mühe verteidigtes Territorium nach fast 200 Jahre abtreten und dann auch vergessen konnten, gibt Staffan Helmfrid verschiedene historische Erklärungen. Schwedische Beamte und Akademiker betrachteten Aufenthalte in Pommern als eine Art Deportation und schwedische Studenten, die es in Uppsala nicht geschafft hatten, konnten dagegen in Greifswald ihre Examina ablegen.

Interessante Beispiele anderer im Greifswalder Konferenzband präsentierten Untersuchungen sind die über Agneta Horn von Hans Fix, über Carl Michael Bellman in Deutschland von Michael Gratz und und Fallada in Schweden von Gunnar Müller-Waldeck, Dieter K. Müller und Kurt Genrup, die auch in Umeå teilgenommen haben, analysieren aus teilweise anderen Perspektiven als in Umeå Deutschlandbilder und Schwedenbilder in Massenmedien. Der Beitrag von Edgar Platen dagegen über das Bild von Schweden in deutschsprachigen Anthologien schwedischer Literatur ist beinahe identisch mit seinem Artikel in dem oben diskutierten Konferenzband aus Umeå, ohne dass er es irgendwie kenntlich macht.

Zusammenfassend kann festgehalten werden, dass die beiden Konferenzbände durch ihre Interdisziplinarität die Spannung und die Dynamik in den schwedisch-deutschen Beziehungen durch die Jahrhunderte vielfältig beleuchten. Das Interessante ist die Zusammenarbeit zwischen WissenschaftlerInnen aus Schweden und Deutschland und die interdisziplinäre Perspektive, die neue Wege auf diesem unermesslich großen Forschungsfeld eröffnen kann.

EVA AHLSTEDT

Marguerite Duras et le piège biographique

« Lequel des autoportraits de Rembrandt ressemble le plus à Rembrandt? » Voilà une question que se pose le critique d'art suédois Ulf Linde dans un de ses écrits. Il y répond de la manière suivante :

« La moindre réflexion suffit pour se rendre compte que la question est absurde. Non seulement parce que personne ne sait plus de quoi avait l'air Rembrandt – mais parce que personne n'a besoin de le savoir.

La seule chose qui importe, c'est ce que nous voyons ici et maintenant. »¹

Ce raisonnement reflète une conception de l'art qui est, depuis quelques décennies, solidement établie dans les universités européennes et américaines, et qui a également sa correspondance dans le domaine de la littérature : c'est l'œuvre d'art elle-même qui mérite notre attention, non pas la vie de l'auteur ou de l'artiste, non pas la réalité à laquelle l'œuvre se réfère.

En reformulant la question – et la réponse – de telle façon qu'elles s'appliquent à Marguerite Duras, on pourrait écrire :

« Laquelle des différentes versions de l'histoire de l'amant chinois ressemble le plus à la vie de l'auteur? »

Et la réponse serait, calquée sur celle de Linde : « On ne peut pas le savoir, et on n'a pas besoin de le savoir. » Le texte fictif est autonome et n'a pas pour but de nous mener à une réalité extra-littéraire. En principe, le lecteur doit pouvoir lire les textes « tels qu'ils sont », sans avoir besoin d'explications ou de gloses.

Et pourtant, malgré les avertissements et les recommandations, tant de lecteurs continuent à s'intéresser à la « vérité » cachée derrière la fiction. C'est ce que j'appelle ici « le piège biographique », c'est-à-dire la grande tentation qu'il y a à confondre la vie d'un auteur et son œuvre. Mon intention est de montrer combien il est difficile de ne pas tomber dans ce piège et les conséquences que cela peut avoir pour l'interprétation d'une certaine œuvre si on se laisse influencer par ce qu'on sait au sujet de l'auteur. L'œuvre qui nous servira d'exemple est celle de Marguerite Duras, qui a toujours été particulièrement exposée aux spéculations des lecteurs et des critiques, à cause des parallèles évidents qui existent entre sa vie et certains de ses livres.

¹Linde, 1991, p. 5. (Notre traduction.)

²J'emprunte le terme à ma collègue Ann-Mari Gunnesson qui s'en sert dans sa thèse de doctorat en cours.